

RÁCZ ATTILA

VÖRÖSKATONA VAGY SZÉLHAMOS?

Egy levéltári nyomozás története

A 2006 és 2008 között Koltai Gáborral közösen szerkesztett, a Magyar Szocialista Munkáspárt (= MSZMP) budapesti ideiglenes vezető testületeit közlő kötetünkben találkoztam először jelen főhősünkkel, Tóth Bélával. Ez egy, a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság (= Bp. IIB) 1957. március 13-ai üléséhez csatolt, nem hitelesített, valamint az ülésen nem tárgyalt személyi javaslat volt, melyben annyit tudunk meg Tóthról, hogy ezredesi rendfokozatban a Belügyminisztérium „Budapesti Főosztály IB elnöke”, 1888-ban született, származása munkás, foglalkozása szabósegéd, 1956 decembere óta volt „függetlenítve”, és 1944 óta párttag.¹

Tóthról a következő említés a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. május 13-ai ülésén esett, ahol a Budapesti Rendőr-főkapitányság (= BRFK) párt-szervezetének munkáját tárgyalták, és Tóth az utóbbi szervezet elnökeként vett részt, hogy beszámoljon az 1956 decembere óta elvégzett munkájukról, illetve igyekezett cáfolni az előterjesztésben szereplő kijelentéseket.² Ezek között az egyik utolsó az volt, hogy „Újjá kell választani a Főkapitányság alapszervezeti vezetőségeit, Intéző Bizottságát. (Tóth elvtársat nyugdíjazni kell, és megfelelő titkárt kell állítani a Főkapitányság párt-szervezetének élére.)” Ekkor egy ehhez fűzött lábjegyzet megfogalmazásakor azt gondoltam, felgöngyölítettem Tóth további sorsát: „Az 1957. május 27-ei Bp. IIB-ülésen (26. jkv.) fogadták el Daczó József kinevezését a BRFK IIB élére. Tóth Béla 1957. november 14-én mint a BRFK PB 10. alapszervezetének (Akciónak alosztály) párttitkára készített jelentést. BFL XXXV.30.a.1956–1957. 2. öe. 34. p.”³ Bár miután a BRFK összes alapszervezet átnézve csak ezt az egy Tóth Bélát leltük meg, ez logikus következtetésnek tűnt, a későbbiekben látni fogjuk, hogy az eredeti lábjegyzet tévesnek bizonyult.

A fővárosi hatalmi elitről szóló doktori disszertációm írásakor Tóthról a fenti adatokat szerepeltethettem a statisztikáimban. Később, a dolgozat monográfiá-

1 Az említett ülés a könyvben a 14. jegyzőkönyv. *Koltai Gábor–Ráczi Attila: A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* Bp., 2008. 222–250. p.; az előterjesztés: 387–399. p., a Tóthról szóló rész: 398. p.

2 Uo. 532–543., 570–577. p.

3 Uo. 576. p.

vá formálása közben, közvetlenül a tördelés előtt 2017 végén Budapest Főváros Levéltára (= BFL) átvette a ma már Az MSZMP Budapesti Bizottsága személyi anyagai néven — korlátozottan, de — kutatható irategyüttest, és ebből — egy adatot a rendezetlen irattengerben ellenőrizve — kiderült, hogy az a személy, akiről korábban csak annyi volt bizonyos, hogy 1957-ben részt vett a rendőrség budapesti pártapparátusának újjászervezésében, és szinte csak a születési helyét és időpontját ismertem, jóval mozgalmasabb múltat hagyott maga mögött, mint azt korábban gondoltam volna.

Tóth Béla ugyanis 1964-ben beadványt fogalmazott meg, és az erről szóló vizsgálat a személyi anyagában megmaradt. Ebből az derült ki, hogy „Öregségi nyugdíját a BM [...] 1957 IX.7-től 1063 Ft-ban állapította meg mint r[endőr] századosnak. Ez a nyugdíj most — munkaviszonya miatt —, függőben van. Vele együtt élő felesége területileg nyilvántartott régi párttag, munkásmozgalmi tevékenységét 1928-tól, párttagságát 1943-tól elismerték. 1961 óta havi 800 Ft kivételes nyugellátásban részesül [...]. Tóth Béla elvtárs — munkásmozgalmi érdemei miatt —, magasabb összegű kivételes nyugellátás engedélyezését kéri.”⁴ Mivel az előterjesztésben kiderült, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek is tagja volt (életútjának további állomásait később ismertetem), megnéztem a parlamenti almanachot, melyben az állt, hogy 1919-ben tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának, a Tanácsköztársaság alatt vöröskatonára és „egy nagyobb katonai egység komisszárja volt. A kommün bukása után tizennyolc évi fegyházra ítélték; tizenöt évet ebből le is töltött, 1934. augusztus 4-én szabadult.”⁵ Az almanach egy Népszava-cikkre hivatkozott, melyet születésének századik évfordulójára írtak 1988-ban. Utóbbiban az is szerepelt, hogy az első világháború harci eseményeiben azért nem vett részt, mert 1914-ben a katonai szolgálatot megtagadta.⁶ A nyugdíjmeléskor indított vizsgálat mellékleteiben azonban nem ez szerepelt. Álmélkodva olvastam, hogy fiatalkorában a „rendőri priusz szerint hentes és mészáros, férfi és női szabó, valamint lóalkusz volt. 1907-ben a miskolci törvényszék lopásért 1 évre, 1908-ban orgazdaságért 9 hónapra ítélte, amit letöltött. 1913-ban a szolnoki törvényszék emberölés és lopási kísérletért 2 és fél évi fegyházra ítélte, a váci fegyházból 1916. I. 21-én szabadult. 1918-ban

4 BFL Az MSZMP Budapesti Bizottsága személyi anyagai (= XXXV.39). Tóth Béla. 534. doboz. A forrásokban szereplő nyilvánvaló helyesírási hibákat javítottam, csak a stílárius jellemzőket hagytam meg.

5 Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja. Főszerk.: Vida István. 1944. december 21.–1945. november 29. Bp., 1994. 465. p.

6 *Liptai Ervin*: Tóth Béla emlékére. Népszava, 1988. április 16. 4–5. p.

Nógrádverőcén már Anócskai András néven szerepelt. Vezetője lett a helyi szociáldemokrata pártnak. 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt Anócskai néven vállalt megbízásokat. 1919. IV. 25-én a belügyi népbiztosság kinevezte Szücs Áron teljhatalmú politikai megbízott mellé. Politikai biztosként elküldték Makó és környékére az ellenforradalmi megmozdulás leverésére. Április 26. és 30. között végrehajtotta Makó és környéke kiürítését. Elszállította a hadifelszereléseket, élő állatokat, a makói és hódmezővásárhelyi és más bankokban és takarékpénztárban lefoglalt pénzeket, arany és ezüst tárgyakat, magukkal vittek 38 tisztet, akik közül 11-et kivégeztek. A 11 tiszt törvénytelen kivégzéséből nagy botrány származott.”⁷

Ezen a ponton megszakítom a pártvizsgálat ismertetését. Jegyzék nélküli, alapszinten rendezett, épp hogy a levéltárunkba került és majd hatszáz doboznyi iratanyagból szereztem információt egy régóta keresett személyről. Az elem tároló iratokból megjelentek a hiányzó adatok, az adatmezők majd mindegyikét ki tudtam tölteni, és a pontosításokat jelentő „kötelező” eljárással végezve rátekin tettem a már meglévő adatbázisainkra, és azonnal számos iratörző és iktatószám zúdult rám: bírósági iratok, pártfegyelmik, igazolóbizottsági iratok, visszaemlé kezések.

Amennyiben ezek az iratok korábban rendelkezésemre álltak volna, akkor korábban megtudom, hogy Anócskai András ugyanaz a személy, mint az 1956–1957-ben a BRFK pártszervének megszervezésében részt vevő Tóth Béla, és össze lehetett volna kötni az iratokban lévő információkat. Meglepődve tapasztaltam, mennyi forrás került még elő, és ha nem indulok el — annak idején az akkor még ismert egyetlen — rossz nyomon, a bírósági iratok elektronikus jegyzékét megtekintve a Fogolytörzskönyvek és -nyilvántartások adatbázisban például könnyen megtalálhattuk volna Tóth Bélát.⁸ Két fegyenc-, illetve rabtörzskönyv is a rendelkezésünkre áll, az egyik 1924-ben, a másik 1935-ben keletkezett, és ezekből nemcsak újabb érdekes tényeket tárhatunk fel Tóth életéből, de a forrás adottságai következtében Tóth küllemét és a személyiségét is jobban megismerhetjük.

Először természetesen azonosítottam, hogy mindkét esetben ugyanarról a Tóth Béláról van szó: édesanyját Sandrik Annának hívták és a vizsgált személy Miskolcon született 1888. április 17-én. Foglalkozása az irat szerint szabó, mézszárossegéd, városi alkalmazott volt. Négy polgárit végzett, vallása római katolikus, anyanyelve magyar volt, emellett beszélt franciául és németül is, valamint Nagytétényben lakott. Emlékezzünk majd rá, hogy az 1965-ös vizsgálat szerint is

7 BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz.

8 Mentségünkre szóljon az is, hogy az alább ismertetett források és a róluk készült adatbázisok publikálása csak 2013–2014-ben indult el.

itt (az iratban: Budatétény) tartóztatták le 1919-ben. Nős volt, és egyeznek álnevei is: Anoszkai András és Bán József.

A törzskönyvek nagyon jó személyleírás is adnak róla: 168 cm magas, erős testalkatú, kerekarcú, kerekállú ember, egészséges arcszínnel. Haja gesztenyebarna, a szőke szemöldökű, szürke szemű ember homloka, orra, szája rendes, ám fogai hiányosak. Különös ismertetőjegyei: arcán több szemölcs volt, a jobb hüvelyujjon vágási sebhely volt. 1935-re a leírás annyiban változott, hogy 2 cm-rel magasabbra mérték, szeme „sárga” volt, a bajusza nyírott.

Az iratok a régebbi büntetteit is megerősítik: 1906-ban a Miskolci királyi Törvényszék rablásért egy évi börtönre, két évre rá lopásért 9 havi börtönre ítélte, 1913-ban pedig a Szolnoki királyi Törvényszék szándékos emberölés kísérletéért 2 és fél év fegyházat szabott ki rá.⁹ Tehát korábbi életrajzírójának közlésével ellentétben nem háborúellenes nézetei miatt nem vonult be 1914-ben a mozgósításra katonának, hanem börtönbüntetését töltötte. Ezen kívül kiderült, hogy a tanács hatalom alatt folytatott tevékenysége miatt a Szegedi királyi Törvényszék 15 évi fegyházra ítélte, amely ítélet után 1934-ben szabadult.¹⁰

1935-ben, mikor lopás miatt ismételen elítélték, és 1935. július és 1936 januárja között börtönbüntetését töltötte, már egy újabb álnévvel rendelkezett, a hatóságok ekkor már Factás Lajosként is ismerték. Az 1278/1935. sz. rabtörzskönyvi bejegyzés szerint már Budapest VII. kerület Murányi u. 36. szám alatt lakott és „vadházasságban” élt — és itt már megtudhatjuk azt is, hogy az első házasságából született egy gyermeke.¹¹ Sajátos fintora a sorsnak, hogy egy gyermek révén kerülhetünk közelebb Tóth életútjához.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (= MNL CSML). A Szegedi Törvényszék Büntetőpereinek Katalógusa (= VII.2.b.) 7164/1920. 57. p. A peranyag két dobozban található, az első része nyomtatásban is megjelent, a könnyebb elérhetőség okán ezekből a részekből a következő műre fogok hivatkozni: A makói terroristák pere (A Návay-per) 1919–1921. Szerk.: Halmágyi Pál. A Makói Múzeum Füzetei 96. (Makó, 2001). (Internetes elérhetőség: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_MMF_096/?query=n%C3%A1vay%20AND%20mak%C3%B3&pg=0&layout=s Utolsó letöltés: 2019. június 3.) A második, 972 lap terjedelmű peranyagot a levéltári jelzettel (=MNL CSML VII.2.b. 7164/1920) idézem.

10 BFL Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfőház fegyencörtzskönyvei (= VII.101.c). 7351/1924. A történet érdekessége, hogy a Magyar Királyi Államrendőrség által, illetve a bírósági tárgyalásokon felvett jegyzőkönyv szerint viszont mégis volt katona: 10 hónapig Szerbiában a 34. gyalogezredben szolgált. Rangja törzsőrmester volt, a kezén lévő sebet — kardvágás által — is itt szerezte. Vesebaj miatt került kórházba. MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 45., 57., 451. p.

11 BFL Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfőház rabtörzskönyvei (= VII.101.d.). 1278/1935.

Az előkerült bírósági iktatószámok segítségével — a kezdeti miskolci és szolnoki kudarcok után —, a kutatás a budapesti bírósági anyagban és Szegeden folytatódott. Az életutat innentől kezdve az 1919-es Engi–Anocsikai,¹² az 1920-as Janovics-¹³ és az 1921-es Anocsikai Tóth Béla-per¹⁴ alapján, valamint a korabeli sajtó és a későbbi pártiratok segítségével igyekszem rekonstruálni.

Tóth dokumentálható szereplése a román hadsereg 1919 tavaszi támadásához¹⁵ köthető, a front közeledtére ugyanis a tanács hatalom Csongrád megyei képviselői a rekvirálást „túlzott erővel” folytatták, ezért Vásárhelyi Kálmán hadügyi politikai megbízottat rekvirálásról és Csanád vármegye területének harcszintérré változtatásáról szóló plakát¹⁶ hatására a felbőszült gazdák 1919. április 23-án a Makó főterén agyonverték. Ennek kivizsgálására, illetve megtorlására Tóth Béla vezetésével 1919. április 25-én Landler Jenő belügyi népbiztos által kiállított megbízólevéllel,¹⁷ terrorkülönítmény érkezett a városba. Néhány nap múlva a várost kiürítették, és az azt megelőző éjszakán a túsokkal és a rekvirált értékekkel, valamint élelmiszerekkel vonaton Hódmezővásárhelyen át Budapest felé indultak. A Vásárhelyi Kálmán megölésével gyanúsított öt makóit már Hódmezővásárhelyen a nagyállomás mellett különös kegyetlenséggel meggyilkolták, további három hódmezővásárhelyi polgárt, a Népkert állomás és Szentes között, a Földeákról elhurcolt Návay Lajost, Návay Ivánt és a Szentesen elfogott dr. Kiss Bélát Kiskunfélegyházán gyilkolták meg, Tóth ezen felül több túszt Budapestre

12 BFL Budapesti Királyi Ügyészség iratai. Büntetőpercek iratai. (= VII.18.d.) 13/0073/1919.

13 BFL Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőpercek iratai. (= VII.5.c.) Kgy.2860/1920.

14 MNL CSML VII.2.b. 7164/1920.

15 A román támadás Csongrád megyei hatásairól lásd: *Perczel Olivér*: „Behatolnak védtelen agrokhoz és nőkhöz”. Román megszállás Szentesen (1919–1920). In: *Kommentár* (2017) 5–6. 34–51. p.

16 MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 46. p.

17 „Anocsikai András elvtársat a kormányzótanács nevében, Szöcs Áron teljhatalmú politikai megbízott mellé, mint politikai megbízottat kinevezzük és felhatalmazzuk, hogy a direktóriumok mellett ezeket támogatva működjön. Minden hatóság tartozik őt működésében támogatni. Jelen igazolvány egyszersmind fegyverviselésre, mindenféle jármű ingyen használatára jogosít. Amelyik hatóság vagy hatósági közeg ezen rendelkezéseknek ellenszegülni mer, azonnal forradalmi törvényszék elé állíttatik”. MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 46., 926. p. Tóth vallomása szerint április 16-a és 18-a között kapott idézést Nógrádverőcén, hogy jelentkezzen Landler Jenő belügyi népbiztos politikai osztályán. Uo. 45–46. p.

szállítottak, akik közül többet egy hónapnál is tovább fogvatartottak, illetve megkínóztak.¹⁸

A Janovics-ügyben megtalálható bűnjel szerint az eltűntekről szóló nyomozásról Korvin Ottó már 1919. május 10-én jelentést tett Kun Bélának. Eből kiderült, hogy az „elfogatásokat AnocsKay politikai megbízott rendelte el és szabályszerűen, szolgálati jeggyel ellátott katonák eszközölték. 27-én reggel 6 órakor waggonirozták őket, szám szerint 38-at vonatba, de a direktórium elnöke még ottan kibocsátott 6–8 embert közülök. Návay Lajost és unokaöccsét, Ivánt, Korcsmáros Imre bérlővel együtt Hódmezővásárhelyen szállították be ugyanabba a vonatba, amelyben a hódmezővásárhelyi túsok második transzportja már el volt helyezve. Ugyanebben a vonatban jöttek a makói túsok is. [...] A túsok kijelentése szerint az őket kísérő vörös őrség előzékenyen és jól bánt velük, de őket is terrorizálta az a csoport, amely AnocsKay és társai vezetésével Makóról véletlenül ugyanezen a vonaton Budapestre utaztak. Ezzel ellentétben azonban megállapítottam, hogy AnocsKayval együtt kiküldött megbízottunk (a Belügyből) Varga János aláírásával ellátott cédulát adott a politikai foglyoknak, hogy őket ne bántalmazzák, tehát tőlük nem eredhetett. AnocsKay és Varga a fronton vannak, előbbi Vágó mellé beosztva.”¹⁹

A fenti bűnjel eredetije azonos lehet azzal a bűnjellel, melyet Rónai Zoltán volt igazságügyi népbiztos íróasztalában találtak, és amiről 1920 őszén a Pesti Napló így tudósított: „A tizenötös iratsomó arra bizonyíték, hogy Kun Béla tudott Návay Lajos meggyilkolásáról, sőt már akkor megállapították, hogy a kivégzések AnocsKai intézkedésére történtek. A jelentés szerint az elfogatásokat AnocsKai politikai megbízott rendelte el és — hozzátesszi Rónay — »szabályszerűen« szolgálati jeggyel ellátott katonák eszközölték.”²⁰

Tóth Bélát előbb május 26-án,²¹ majd 1919. június 6-án letartóztatták, megindult ellene az eljárás, de a forradalmi törvényszéknek már nem állt módjában megbüntetni — talán így menekült meg a haláltól. A Tanácsköztársaság bukása után megindult eljárásokról, bírósági tárgyalásokról az újságok hamar tudósítani kezdtek. Az Est 1919. október 1-jén így írt a Tóth Béla jelenlétében tevékenykedő Sebestyén Sándor, Tajti Géza és Molnár Antal által Weisz Mihály és Weisz

18 *Halmágyi*: i. m. 6., 23–27. p.

19 BFL VII. 5.c. 2860/1920. 54–55. p. Janovics ügyében a 12 év fegyház ítéletet 1920. május 18-án hozta meg büntető törvényszék.

20 Mit találtak Rónai népbiztos íróasztalában? Pesti Napló, 1920. szeptember 12. 3. p.

21 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Központi Ellenőrző Bizottság iratai (= M-KS-932). Tóth Béla ügye, 1957. május 24-ei feljegyzés.

Henrik ellen elkövetett bűncselekményről: „Hódmezővásárhelyen *Molnár és Tajti tizenkét előtte ismeretlen túszt hozott ki az állomásra*, a hol ezeket a Makórol hozott túszzal együtt vagonokban helyezték el. Tajti indítványára véstörvényszéket alakítottak, a melynek tagjai Tajti, Molnár és Sebestyén voltak. Többeket elítéltek a vagonban rögtönzött tárgyalási teremben, Weisz Mihály bornagykereskedő fiát halálra ítélték, mégpedig (szinte hihetetlenül hangzik) azért, mert térden állva könyörgött a terroristáknak, hogy édesapját ne vigyék el. Ez volt a bűne, ezért ítélték halálra. Később az ítéletet életfogytig tartó kényszermunkára változtatták át. Mindjárt az ítéletek kimondása után, ott a hódmezővásárhelyi állomás közelében, *egy árok szélén agyonlőttek hat embert, ezek között volt a borkereskedő fia is. Tehát saját ítéletüket sem respektálták.*”²²

A Tolnai Világlapja egészen elképesztő történetet írt meg az ún. „fehérlányok” leleplező feljegyzéseiről, melyeket „természetesen” csupán az említett lap számára engedtek közlésre. „A vasúti véstörvényszékről” és Tajti eljárásáról a „telefonos kisasszonyok” a következőképp tudósítottak: „Az utasítás úgy szólt, hogy »gajdeszoljuk« el azokat, akik megérdemlik, miután olyan csúnyán megölték a vásárhelyi politikai biztost. A vonatról azonban nem mertünk bemenni Makóra, mert Vásárhelyen már besúgták nekünk, hogy a közelben franciák tartózkodnak. Ezért Tajti, Anocscai, Tóth Béla [sic!] (az egykori hírhedt zsebtolvaj) és Radányi Kornél autón »slisszelt« be Makóra. Sebestyén kiadta a parancsot: — Túszt nélkül vissza ne gyertek! Hoztak is nyolc túszt, köztük a két Návayt. Tajti aztán ezt mondta: — Indítványozom, hogy alakítsunk véstörvényszéket. Ez meg is történt még a vasúti kocsiban. Hamar kimondták az ítéletet és a hódmezővásárhelyi állomásnál egy árokszálon agyonlőttek hat embert. — Most már mehetünk haza! — adta ki a jelszót Tajti, aki a mozgó vonaton újabb véstörvényszéket alakított. Szentes közelében öt vagy hat véres embert dobtak le a vonatról. Csupa megkínzott túszt. Ami ezután történt, arról Tajti a következőket mondta el: — A vonatunknak hosszabb ideig kellett állni Félegyházán. Fölhasználtuk tehát az időt arra, hogy néhány ítéletet végrehajtsunk. Itt öltük meg Návay Lajost és unokafivérét. Az igaz, hogy Engi terrorista a kivégzés után ezt mondta: »Nem akart megdöglezni az egyik Návay, de jól megforgattam szívében a rohamkést. Én azonban csak parancsra öltem és nem kegyetlenkedtem. Mint katona jártam el.« — Hát akkor miért rabolt annyit Vásárhelyen? Az állampénztárt is miért ürítették ki? Tajti lehajtotta fekete lobogó sörényes fejét és nem tudott felelni.”²³

22 Elfogták Návay Lajos gyilkosainak vezérét. Az Est, 1919. október 1. 3. p. Kiemelés az eredetiben.

23 *Tábori Kornél*: A tömeggyilkosok. Tolnai Világlapja, 1919. november 8. 7. p.

Az Új Barázda 1920 januárjában már arról számolt be, hogy a Návay-gyilkosság gyanúsítottjait Szegedre szállították. „Nagy buzgalommal folytatják a terroristák ügyében a nyomozást. A két Návay meggyilkolása miatt elfogták *Sebestyén dr.-t*, aki vádbiztos volt ebben az ügyben, azonkívül *Anocskai* András terroristát és körülbelül 8–10 társát. Megállapították, hogy ezek Makóról 36 túszt hoztak el, akik közül tizenháromat Makó és Hódmezővásárhely között kivégeztek. A kivégezettek között volt a két Návay is. *Makóra negyven millió korona hadisarcot vetettek ki* és ezt az összeget be is hajtották. Mivel Makóval és Hódmezővásárhellyel nehéz az érintkezés, ezért a bíróság úgy döntött, hogy ebben az ügyben a tárgyalást *Szegeden fogják megtartani*. A nemzeti hadsereg legközelebb bevonul Szegedre, a magyar hatóságok teljesen átveszik az uralmat, úgyhogy semmi akadályja nem lesz annak, hogy a tárgyalást Szegeden tartsák meg. Már minden intézkedés megtörtént, hogy *Sebestyént, Anocskait* és társait átkísérjék Szegedre.”²⁴

A tárgyalás 1921. március 16-án kezdődött meg.²⁵ „Az erőszakon és megfélemlítésen és tanácsköztársaságnak nevezett rémuralom, mely minden, még a legkisebb mozgalmat is vérbe fojtotta, a közelgő és elháríthat[at]lan végveszedelem ellen való védekezésül fegyházviselt gonosztevőkből, munkátlan bűnözőkből megalakított terrorcsapatait, melyek a félelmetes halálvonatokkal körülszáguldották az országot, kirabolták, kínozták, gyötörték a népet, elhurcolták az intelligenciát és azokat, akiknek befolyásától bitorlott hatalmukat féltették, ki és végezték. Az Anocskay-féle terrorkülönítmény Makó, Szentés, Vásárhely környékén pusztított, gyilkolt. [...] Anocskai zsakettbe öltözve áll bírái előtt s a kérdésekre határozottan felel: [...] büntetve több ízben volt, először 1907-ben rablás miatt egyévi börtönre, 1910-ben orgazdaság miatt 9 hónapi fogházra, szándékos emberölés kísérlete miatt két és félévi fegyházra ítélték, jelenleg kommunista bűncselekményekért kapott négy és félévi börtönbüntetését tölti. Végül megemlítette, hogy Bán Józsefnek is hívják.”²⁶ A tárgyalás másnapján Tóth csak azt ismerte el, hogy a halálvonat politikai megbízottja volt, de nem tartotta ma-

24 Szegeden tárgyalják a makói terroristák ügyét. Uj Barázda, 1920. január 14. (2. évf., 12. szám) 4. p.

25 A tárgyalás Szegeden 1921. évi március 16–19-én, 21–24-én, 29–31-én, április 1-jén., 2-án, 6–9-én, Makón 1921. április 13–16-án, 18–23-án, 25–29-én, Hódmezővásárhelyen 1921. május 2–4-én, 6–7-én, 9–14-én, Szentesen 1921. május 17–21-én, végül ismét Szegeden 1921. május 25-én, 27–28-án., 30–31-én, június 1-én, 4-én, 6-án., 9–11-én, 13–18-án, 20–22-én voltak gyorsított eljárás szerint. *Halmágyi*: i. m. 23–24. p.

26 Bíróság előtt a halálvonat terroristái. Szeged, 1921. március 17., 1. p.

gát részesnek sem Makó, Szentes, Hódmezővásárhely kirablásában, sem a túsok „összeszedésében”. Sőt azt állította, hogy nemhogy nem segédkezett Návayék legyilkolásában, de mikor erről 1919. május 1-jén Budapesten értesült, jelentette Landlernek és Kun Bélának, valamint a „megindított nyomozásnak, amelyben ő is segédkezett, a Batthyány-palotában fészkelő terrorista különítmény feloszlatása volt a következménye.²⁷ A kommün vége felé őt is letartóztatták Csernyék, mert gyanakodtak rá, hogy meglopta a terroristák pénztárát.” A Landlerral történt megbeszélést követően két vaskazettát magával vitt a Britannia Szállóba, az egyikben 4–5 kilogramm súlyú ékszer, a másikban kétmillió korona volt. Kiss álnéven Felsőgödre utazott, ahol két „megbízható” embere meglopta, és mikor átköltözött Nagytéténybe, „három terrorista házkutatást tartott a lakásán és a magához vett értékek maradványából 350 000 koronát és két és fél kiló aranyat lefoglaltak, őt pedig letartóztatták. Azóta van letartóztatásban.” Az 1921. március 17-ei tárgyaláson azt állította, hogy a „házkutatás alkalmával csakugyan találtak nála két és fél kiló aranyat és háromszázötvenezer korona készpénzt, amit ő — vallomása szerint —, azért tett félre, mert számított a diktatúra bukására és ezzel a pénzzel akart külföldre menekülni.”²⁸

A Návayak kivégzéséről szóló talán legszívbeemarkolóbb tudósítás a Kritzler Lipót detektívfelügyelő mint koronatanú április 5-ei vallomása volt. „A kivégzés után Engi Sándor véres rohamkessel hadonászva jött és ezt mondta: — Nehezen dőglött meg az öreg burzsuj, előbb a fejébe löttem, azután a szemébe, de még hápogott és így a szájába löttem. Ez se használt, hát kést forgattam meg a szívében, hogy csak úgy nyikorgott. Elnök (a vádlottak padján ülő Engihez): Igaz ez Engi? Engi indulatosan felugrik: — Hazugság az egész, rágalom! Elnök: Ugyanezt mondta dr. Sebestyén is, úgy-e Sebestyén? Dr. Sebestyén: Igen, fenntartom a vallomásomat.”²⁹

A két hónappal későbbi vádbeszédben az ügyész „Anockai Tóth Bélát tizenegy rendbeli gyilkosságra való felbujtással és a vásárhelyi gyilkosságban

27 Tóth már az 1919. szeptember 18-ai vallomásában azt állította, hogy a Návay-gyilkosság kapcsán már május 4-én kérdőre vonta Varga Jenőt és Sebestyén Sándort. MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 59–60., 63–64. p. Korvin Ottó vallomása az ügyről: uo. 89–93. p.

28 Bíróság előtt a halálvonatot terroristáik. Szeged, 1921. március 17., 1. p.; 1921. március 18. 1. p.; Návay gyilkosai a bíróság előtt. Világ, 1921. március 18. 4. p.; Návay gyilkosai a bíróság előtt. Magyarország, 1921. március 18. 3. p.

29 A makói terroristák gyilkossággal vádolják Kritzler detektívfelügyelőt. Pesti Napló, 1921. április 6. 5. p.; Új Barázda, 1921. április 6. 5. p.; Napi hírek, Magyar Távirati Iroda, 1921. április 5. 5. kiadás 1. p., 7. kiadás. 1. p. Kritzler vallomást ld.: MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 98–101. p.

mint résztvevőt” vádolta. Ezenkívül megállapította, hogy „a főtárgyaláson felmerült adatokból tizenegy gyilkosság elkövetése terheli a terroristákat, akik azzal az elhatározott szándékkal indultak el Budapestről, hogy több embert kivégezzenek, a gyilkosságot tehát előre megfontolt szándékkal követték el. [...] Anocsikai, mint a halálvonat teljhatalmú parancsnoka, intézkedett mindenben, így tehát a gyilkosságok az ő tudtával történtek.”³⁰

Az ítélethirdetésre hatalmas érdeklődéstől kísérve, az előző nap megvásárolt jegyekkel bejutott emberek előtt³¹ 1921. július 19-én került sor. A bíróság Engi Lajos Sándort „mint a gyilkosság büntettségében tetttestársat, ki Kiskunfélegyházán több társával Návay Lajost és társait kivégezte és Návay Ivánt revolverrel és rohamkéssel megölte”, bűnösnek találta, és halálra ítélte. „Anocsikai Tóth Bélát tizenegy rendbeli gyilkosság büntettségében, mint bűnsegédet, tizenegy rendbeli szabadság megsértésének büntettségében, egy rendbeli rablás, egy rendbeli rablásra való fölbujtás, egy rendbeli zsarolás és egy rendbeli zsarolásra való fölbujtás büntettségében mondja ki bűnösnek, és ezért tizenöt évi fegyházra” ítélte. „A terroristáknak gyilkosságra való szövetkezését is bebizonyítottak veszi azzal, hogy a terroristák a terrorcsapatba való belépésükkel előre megfontolt szándékkal szövetkeztek mindazon gyilkosságra, amelyeket a kommün alatt elkövettek és amelyekről egymásközi érintkezés folytán tudomásuk is volt.” Az ítélet felolvasása délután 6 óráig tartott, amikor az elnök kérdésére, miszerint megértették-e az ítéletet, különösen Engi, akit halálra ítélték, és kér-e kegyelmet, Engi — az újságíró szerint — így felelt: „Megértettem, nagyságos elnök úr, hogy hamis tanúk vádja alapján halálra ítélték. Kegyelmet azonban csakis a bűnös kér, és én bűnös nem vagyok, tehát nem kérek kegyelmet, ha kell, meghalok ártatlanul is.” A védője természetesen kegyelemért folyamodott.³²

A későbbi pártvizsgálat az ügygel kapcsolatban még egy érdekességre felhívta a figyelmet, „Tóth Béla szállítmányával május 1-re érkezett Pestre. A magával hozott értékekből 8 láda kincset, kb. 4 millió korona készpénzt a Hitelbanknál leadott. Az értékek egy részét magánál tartotta. Kb. 2 millió koronát és több kiló

30 Vádbeszéd a terroristák bűnpörében. Világ, 1921. június 12. 7. p.; Zobay ügyész vádindítványa a Návay-gyilkosok ügyében. Szeged, 1921. június 12. 2. p. A vádiratot ld. MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 379–410. p.

31 Engi Lajost halálra ítélték. Szeged, 1921. július 20. 2. p.

32 *Halmágyi*: i. m. 23–49. p.; Halálra ítélték a két Návay gyilkosát. Világ, 1921. július 20. 5. p. Hasonló címenek lásd még: Návaiék gyilkosát halálra ítélték. Friss Újság, 1921. július 20. 2.; Halálra ítélték Návay Lajos gyilkosát. Kis Újság, 1921. július 20. 3. p.; Népszava, 1921. július 20. 6. p.; Uj Barázda, 1921. július 20. 3. p.; Pesti Hírlap, 1921. július 20. 6. p.; Magyarország, 1920. július 20. 2. p.

arany-, ezüsttárgyat nem szolgáltatott be. Ezeket az értékeket a Britannia Szállóban lévő lakásán tartotta. Május 2-án Nógrádverőcére utazott, hogy feleségét és holmiját elszállítsa. Felsőgödön bérelt lakást, ekkor már Bán József néven szerepelt. Felújította kapcsolatait egy színésszel és egy zsebmetszővel. A két személy Tóth Bélától ellopott kb. 1 millió koronát és 3 kg aranyneműt.³³ A lopást nem jelentette, hanem magánnyomozásba kezdett. Grossz [sic!] Emilt a tolvajok után Bécsbe küldte. Tóth ekkor Vágó Béla belügyi népbiztos személyi beosztottjaként szerepelt, alkalma volt hamis papírokkal ellátni cinkosait. Három személyt Sopronba küldött, de ott gyanússá váltak, és ekkor letartóztatták őket. Ezek során Tóth Bélát is letartóztatták,³⁴ május 6-án a parlamentbe kísérték, de onnét Vágó Bélára hivatkozva sikerült megszöknie, csak június 6-án fogták el újabb lakásán Budatétényben, ahol Bán József néven volt illegálisan bejelentve. Házkutatásnál találtak nála két vaskazettát, tele értékekkel, pl. 370 aranygyűrűt, 34 féle aranytárgyat, órákat, nyakláncokat, briliánsokat és 350 ezer koronát. Megindult ellene az eljárás, forradalmi törvényszék elé került volna, de az ellenforradalom már börtönben érte. [...] A per során figyelembe vették a forradalmi vádbiztos megállapításait, azt hogy Tóth Béla a Tanácsköztársaság alatt maga hasznára is követett el lopást. Megállapították: amikor a forradalmi harcokba bekapcsolódott, már akkor tisztességtelen szándékai voltak. Lényegileg 9 napig állt a tanácsköztársaság szolgálatában, ez alatt milliós értékeket tulajdonított el, bemocskolta a proletárdiktatúrát, tetteiért már nem felelhetett a forradalmi törvényszék előtt. 15 éves börtönbüntetését Vácon töltötte, honnan 1934. augusztus 1-én szabadult.”³⁵

A bűnügyi nyomozás feltárta a Tóth által vezetett csoport gazdasági bűntetteit is. Miután 1919. április 26/27-e éjjelén Makón „a fentebb már ismertetett tartalmú megbízólevélre utalva magát a kiűrités végrehajtásával is megbízott teljhatalmú megbízottnak jelentette ki, fölényes hangon közölte, hogy katonái az állomáson, a tartalék pedig Hódmezővásárhelyen van, az állomáson a városnak szegezett ágyút állítatott fel, rendelkezései nem teljesítése esetén a várost fogja lövetni és kiadta utasításait”. Elrendelte, hogy „Makó városának abban az értelemben vett

33 Tóth vallomása szerint Bárdoli István mészárossegéd lopta meg azalatt, amíg Tóth a Gödre utazásuk előtt a Nyugati pályaudvaron telefonált. Ezután Bárdoli Szendrey Ignáccal és Grosz Maxival Bécsbe szökött. Tóth Bárdoli feleségét letartóztatta, és egy detektívvvel Sopronba szállította, hogy levelet küldvén férjének, őt a határon átcsalja. MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 60–61. p.

34 Ekkor — a vallomása szerint — Tóthot azzal vádolták, hogy 14 millió koronát Bécsbe csempészett, hogy ott forradalmat csináljon. MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 60. p.

35 BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz.

kiürítését, hogy onnan nem csak a tanácsköztársaság fegyveres erejéhez tartozó egyének és a tanácsköztársaság helyi szerveinek tagjai tartoznak kivonulni, hanem a túsok, köz- és magánpénzek és egyéb értékek, felhalmozott élelmi cikkek, élőállatok stb. elszállíttassanak, s ugyanilyen értelemben részben saját személyében, részben az e célból általa kijelölt egyének útján megtette az intézkedéseket Hódmezővásárhelyen és Szentesen is”.

Így Makón a pénzüintézetek vezetőségét egybehívta, hogy a „nyilvántartott pénzkészleteket nyomban szállítsák az állampénztárba”, mely értékek „az állampénztára, illetve közpénztárakra vonatkozólag a korábbi törvényes rendelkezéseknek ellenséges megszállás esetére vonatkozó intézkedése értelmében, az ott meghatározott módon, az állampénztár készletével együtt tisztviselők által voltak Budapestre szállítandók.” Ezáltal ezen pénzüintézetektől kb. négy és félmillió korona értékű készpénzt, kb. 6,4 millió korona értékű értékpapírt vittek erőszakkal magukkal. A legnagyobb „fogás” az adóhivatalnál volt, ahonnan 2 746 228 korona készpénzt, 6 369 158 korona értékű értékpapírt, 28 431 korona értékű „drágaságot” és 54 949 korona értékű váltót és bélyeget tudtak magukkal vinni.³⁶

Ezen felül magánemberektől több tízezer korona értékű készpénzt, gépkocsit, kb. ötszázezer korona értékű nemesfém tárgyakat, drágaköves ékszereket és egyéb ingó dolgokat (karikagyűrű, ezüstóra) vittek magukkal. Janovics János a vallomásában megerősítette, „hogy Makón és Hódmezővásárhelyen és Szentesen Anocskai András politikai megbízott vezette a sok lopott holmi összeszedését, melyből az ékszerdolgokat ő kezelte és hozta [sic!] Budapestre, az országházba adta át. A tárgyakat az ot [sic!] levő vörös örök kezelték el, az élelmi cikkeket pedig Kiss Géza terror szakaszarancsnok szállította Budapestre, a Batthyány palotában Cserni József terrorparancsnok vette át, melyből másnap a terrorlegénységnek szalonát [sic!] osztottak ki.”³⁷ Tóth Béla a Janovics-perben beismerte, „hogy a fent említett városokban rekvirált érszeket [sic!] és pénzt Budapestre ő hozta” és április 30-a és május 3-a között Landler utasítására³⁸ a Magyar Általános Hitelbankban „adta le, illetve szolgáltatta be.” A bank által kiállított igazolás szerint

36 A Makóról elvitt készpénzről szóló pontos nyilvántartást ld.: MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 810., 929., 967–971. p. Tóth Béla az 1919. szeptember 11-ei vallomásában 3-3,5 millió korona készpénzről és kb. 30-40 millió korona értékű arany, ezüstneműről, beváltásra váró pénzről és ékszerről tanúskodott. Uo. 47. p. A makói rendőr-főkapitány jelentése az ügyről: uo. 171. p.

37 BFL VII.5.c. 2860/1920., 24. p.

38 „Arany, ezüst nemüket és értékeket szállíttassa Budapestre Magyar Általános Hitelbankhoz [...]” Aláírásként csupán „Belügyi népbiztos” szerepel. MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 931. p.

a leadott értékek 7 lezárt, illetve leszegezett láda és egy vaskazetta terjedelműek voltak.³⁹ Tóth „az általa elkövetett cselekményekből eredő ékszerek és pénzekből nagy értéket magánál tartott vissza, s azt csak az ellene még a tanácsköztársaság fennállása idejében megindított eljárás keretében, házkutatás alkalmával, elrejtve találták meg”, így bár nagy hiány volt a rablott értékekhez képest, de ennek köszönhető, hogy a rekvirált érték egésze nem tűnt el a tanácshatalomnál Budapesten.⁴⁰

A büntetését Tóth Béla Szeged után Sopronban, majd 1929-től a váci fegyházban töltötte. 1934. augusztus 4-én szabadult,⁴¹ de a sajtó 15 év múlva sem felejtett: „Emlékezetes még a Návay-fivérek tragédiája, akiket a kommün alatt Anócskai Tóth Béla agyonlövetett. Tóth külön terrorcsapatot szervezett, amelynek ő volt a vezére s ezzel Félegyházát és egész környékét rettegésben tartotta. Ily portyázásai során elfogta a két Návay-testvért és Félegyháza határában agyonlőtték őket. A kommün bukása után Tóthot elfogták és a szegedi törvényszék halálos ítéletet hozott Tóth felett. Az ítélet végrehajtása előtt azonban jelentkezett Tóth egyik barátja és vallomást tett, mely szerint a Návay fivérek meggyilkolásának értelmi szerzője ő volt. A perújrafelvétel során Tóth társát halálra ítélték s ki is végezték, Tóthot pedig 15 évi fegyházra ítélték, így került a váci fegyintézetbe. Tóth a fegyházban szabóságot tanult és nagyon megszerette mesterségét. Megtanult azonkívül franciául, oroszul, törökül és angolul is. Vasárnap szabadult a fegyházból. Budapestre kísérték, ahonnan születési helyére toloncolták. Felesége meghalt raboskodása alatt, s így Tóth most azt tervezi, hogy nyelvtudását felhasználva, Törökországba megy, ahol egy értékes, a szabóságot érdeklő találmányát szeretné értékesíteni.”⁴²

Nem ezt tette, hiszen — mint korábban láthattuk —, 1935-ben „zsebmeteszéért 6 hónapra” ismét elítélték.⁴³ Előtte azonban későbbi elvtársait is meglopta. A fegyházban ugyanis részben kommunistákkal töltötte a büntetését, és amikor

39 Uo. 293., 941., 944. p. Az 1919. szeptember 11-ei vallomása szerint a rekvirált pénzből Kiskunfélegyházán a 120 főnyi őrség részére 30 000, a propaganda bizottságnak 10 000, a Hódmezővásárhelyen lefoglalt 42 000 koronából 30 000-et a direktoriumnak, továbbá a felsőgödi vörös őrségnek 10 000 koronát kiosztott. Uo. 47. p.

40 *Halmágyi*: i. m. 33–43., 78–95. p.; A halálvonat terroristái. Világ, 1925. május 5. 6. p.; Návay Gyilkosainak pöre. 8 órai újság, 1921. március 19. 1. p.; Pesti Napló, 1921. március 24. 2. p.

41 BFL VII.101.c. 7351/1924., MNL CSML VII.2.b. 7164/1920. 921. p.

42 Kiszabadult a fegyházból Návay-fivérek gyilkosa. Váci Hírlap, 1934. augusztus 8. 2. p. A cikk számos pontatlanságot tartalmaz.

43 Egy visszaemlékező szerint villamoson érték tetten. MNL OL M-KS-932.1963. (69. doboz). Tóth Béla ügye, 1957. május 16-ai feljegyzés.

ismét kiszabadult „Martos Flóra elvtársnő az egyik kommunista elvtársnő figyelmébe ajánlotta. Az elvtársnő nem kapcsolódott be az illegális mozgalomba, egy lakásban laktak. Az elvtársnőt pár hónap múlva letartóztatták, Tóth magához vette és elköltötte a lakásban őrzött 100–150 pengő Vörös Segély pénzt. Tóth ez időben többször próbálkozott azzal, hogy az elvtársak vonják be, de bizalmatlanok voltak vele szemben, mert feltűnően elegánsan öltözött és költekezett.”⁴⁴

1936 és 1943 között csak annyit tudunk az életéről, hogy 1938-ban Isaszegen házat vásárolt, „állítólag felesége örökségéből, majd szabóműhelyt nyitott Budapesten”.⁴⁵

A már említett parlamenti almanach hosszabban kiemelte Tóth Bélának a MOKAN-Komitében kifejtett szerepét. A témáról és Tóth Béla szerepéről a nyolcvanas évek közepén hosszabban Beránné Nemes Éva érkezett,⁴⁶ valamint a MOKAN-Komité miskolci tevékenységéről írja a PhD-dolgozatát Majzik Dávid.⁴⁷ Az 1944-ben újra erőre kapó kommunista párttal, illetve annak egyik diósgyőri aktivistájával, hosszú börtönbüntetés után vidékről kitiltva és illegálisan élő Alpár Mihállyal még a váci börtönben ismerkedett meg Tóth, és tulajdonképp véletlenül került be újra a mozgalomba.⁴⁸ Önálló, a Békepárttól független szervezkedésbe fogott, röpiratokat („Magyarok, munkások, parasztok, katonák!”, „Magyar polgárok!”, „Magyar tisztok!”, „Felhívás a magyar nőkhöz!”) sokszorosított, melyeket eleinte Budapesten terjesztett. Ekkor alkotta meg a MOKAN-Komité nevet is, mely a Magyarországi Kommunista Antináci Komitéja rövidítése volt.⁴⁹

44 BFL VII.101.d. 1278/1935.; BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz.

45 BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz.

46 *Beránné Nemes Éva: A MOKAN-Komité tevékenysége.* Hadtörténelmi Közlemények, 32. évfolyam, (1985) 1. szám. 3–28. p.

47 A szakdolgozat átdolgozott verziója: *Majzik Dávid: A MOKAN-Komité szerepe a kommunista hatalomváltás előkészítésében Miskolcon.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. LIV. évfolyam (2015), 453–469. p. Majzik PhD-dolgozatának munkacíme: *A MOKAN-Komité szerepe a kommunista hatalomátvételben Miskolcon, egy kultuszteremtési kísérlet.* Tóth életrajzának ismertetésekor látható, hogy Majzik sem tudott (vagy nem tartotta fontosnak) Tóthnak a Tanácsköztársaság alatt folytatott tevékenységéről, hiszen vörösörként említi. *Majzik Dávid:* i. m. 454. p.

48 *Beránné Nemes Éva:* i. m. 5. p. Beránné mint „a Tanácsköztársaság volt harcosát” említi Tóthot. Uo.

49 *Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések. Visszaemlékezések (867).* Jándy Géza és társai (1/j-13); *Hadtörténelmi Levéltár (=HL) Ellenállási gyűjtemény.* Magyarország (= Pgy. M.). 129. p.

Tóth nyártól Miskolcra tette át a székhelyét, és kezdte meg a partizánmozgalom szervezését, és ehhez tulajdonképpen azt hazudta, hogy ehhez a párttól kapott felhatalmazást.⁵⁰ Lényegében a partizántevékenység 1944 tavaszán, nyarán a falfestésben, szórólap terjesztésben és telefonvezetékek elvágásában, illetve robbanóanyagok hatástalanításában merült ki, aktívabbá a csoport tagjai a front novemberi közeledtekor váltak.⁵¹ A Vörös Hadsereg 1944. december 3-án vonult be Miskolcra, és a komitét nem szerelte le, sőt az újságot is adhatott ki, valamint a szovjetek a szervezetet karhatalomként működő rendfenntartási célokra használták. Ekkor adták ki „A város lakosságához!” című kiáltványukat:

„A Vörös Hadsereg megbízásából a MOKAN komitét az alábbiakat közli a város lakosságával: A munkások és parasztok Vörös Hadserege nem rabol, nem fosztogat, és nem erőszakoskodik az általa megszállott területeken. A Vörös Hadsereg katonái nem követnek el semmi olyan visszaélést, amelyet a német fasiszta gyilkosok és szövetségeseik, a náci bérenc nyilas háborús bűnösök követtek el napról-napra ebben a városban is a lakosság szeme láttára. A Vörös Hadsereg hosszú és fáradtságos küzdelmet harcolt végig, amíg végre most falaink közül is kiüldözik a gyűlölt német megszállókat. Fogadjátok tehát barátságosan a vörös katonákat, ha éhesek, osszátok meg velük kenyereteket és ne feledjétek el, hogy nem fasiszta tömeggyilkosok fosztogató hordáival, hanem egy felszabadító hadsereg tagjaival álltok szemben. A Vörös Hadsereg nem kíván egyebet a város lakosságától, csak rendet. A rend fenntartását a szabadságharcos magyarok szervezete, a MOKAN komitét látja el. Mindenki figyelje, adja tovább, és kövesse a MOKAN komitét utasításait! Pusztuljanak a fasiszta gyilkosok! Halál a háborús bűnösökre!”⁵²

Tóth, mint láthatjuk nem finomkodott a kiáltványok megfogalmazásával sem, de talán a következő szöveg mindent felülmúlt — és ami különösen érdekes, hogy ezzel kiemelten foglalkozott a visszaemlékezésében is: „Felhívás. Megszűnt a tétlen Messiásvárás kora. Ütött a gyors tettek órája. [...] Nem elég az üdvösséghez, hogy folyton csak azt hangoztassuk: „mikor jönnek már az oroszok. [...] Nem akarunk az antiszemitizmus vádjába esni, de van néhány szavunk a Messiást váró zsidósághoz is. Mindenkit figyelünk, számon tartunk. Mindenki úgy lesz fel-

50 *Beránné Nemes Éva*: i. m. 10. p.

51 *Majzik Dávid*: i. m. 454. p. A partizánakciókról részletesen: *Beránné Nemes Éva*: i. m. 10–28. p.; PIL 867. 1/j-13.

52 *Beránné Nemes Éva*: i. m. 27. p.; *Majzik Dávid*: i. m. 454–456., 462–463. p. Rendeleteit Tóth A MOKAN-Komitét teljhatalmú megbízottjaként, illetve organizátoraként írta alá. Uo. 462. p.; PIL 867. 1/j-13. 55. p.

szabadítva, amennyiben ő maga is hozzájárul a felszabadításához: — tettel vagy anyagiakkal. Jól tudjuk, hogy a zsidóság gyalázatosan el van nyomva, megbélyegezve, de mégsem annyira, hogy ölbe tett kezekkel várja az orosz Messiást... Ne gondolja senki, hogy ha bejönnek az oroszok, kikapart sültgesztenyét ehet anélkül, hogy ő is fáradt volna érte. Nem! Nem!”⁵³

A Magyar Kommunista Párt miskolci szervezete hivatalosan december 16-án, a városi Nemzeti Bizottság szintén aznap alakult meg. Utóbbinak az FKgP 5, az MKP 11, a Demokrata Párt 5 tagot adhatott, ezen kívül nyolcan „párton kívüliek” voltak. Bár hivatalosan az MKP 5 képviselőt adott, azonban a MOKAN-Komité képviselői is az MKP-hoz számítottak, emellett tagjaik a választáskor az ülésen is bent ültek. A bizottság elnöke Tóth Béla lett, akit az ekkor megválasztott nemzetgyűlési képviselők közé is beválasztottak.⁵⁴ Ugyanígy Tóth 1945. január 21. és március 29. között a főispáni tisztelet is betöltötte. Eme jogkörében Tóth a „vagyonos osztály” megsarcolásában látta a város pénzügyi problémáinak megoldását.⁵⁵

Az 1964-es vizsgálatból az derül ki, hogy életmódján ezután sem változtatott. Borsod megyei főispánként és az ideiglenes nemzetgyűlés tagjaként 1945 elején Borsodból is el kellett távolítani, „mert keze alatt jelentős értékek tűntek el. Kincseket juttatott a pártnak, ezt közölni nem lehetett. Ezért egy időre a Vörös Hadseregben tevékenykedett, amiért megkapta a »Győzelem Németország felett« szovjet kitüntetést és a »Magyar Szabadságrendet«.” 1945 májusában nevezték ki korábbi fogva tartásának helyszínének, „a sopronkőhidai fegyház igazgatójának. 1945–1950-ig Sopronban élt, ahol villát és 5 hold szőlőt kapott partizán juttatás-ként. Fegyházigazgatói működése alatt kizárták a pártból, mert roncs autókkal üzletelt. Pártságát 1947-ben kapta vissza. Pár hónapig volt fegyházigazgató, majd a sváb kitelepítés idején polgárőrség-parancsnok lett, s tovább üzte a maga zsebére folytatott üzleteket. 1948-ban megalakította a Dózsa és Partizán termelőszövetkezeteket, majd az egyesített tsz elnöke volt 1949 augusztusáig. Ez időben 5 hold szőlőjét kulák módon műveltette. Botrányos körülmények között távozott Sopronból is. Két feljelentés volt ellene, köztulajdon elidegenítése miatt, ügyét a bíróság tárgyalta, ahol Tóth erőszakos fellépésével forradalmi múltjára és magas összeköttetéseire hivatkozva a bíróságot megfélemlítette, így az ügyet elsimították.⁵⁶

53 PIL 867. 1/j-13. 25–26. p.

54 *Majzik Dávid*: i. m. 457–462. p.

55 Uo. 465. p.

56 BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz.

Látszólag naivnak tűnő, de mindenképp igen érdekes kérdést vet fel, hogyan tudott Tóth újra és újra a kommunista párt berkeibe vagy annak közelébe kerülni, az illegális és a már hivatalosan, majd állampártként működő párt miért igazolta, illetve miért kapott ismét újabb és újabb funkciókat. Pedig nem csak a peranyagok álltak a hatóságok rendelkezésére, de mint láthattuk, a korabeli sajtó is élénk érdeklődéssel figyelte a Návay-gyilkosság tárgyalását. Ennyire szüksége volt a kommunista pártnak gátlástalan végrehajtókra, akik még a pártkasszát is megcsapolták? Vagy olyan dolgokról tudott Tóth, ami egy ideig nélkülözhetetlenné tette őt? Mit jelentettek pontosan a fentebb leírt, csupán árnyalatnyi különbséget hordozó félmondatok: a megyei főispáni „funkcióban jelentős értékeket juttatott a pártnak, amiért támadták, a megyéből el kellett hozni”,⁵⁷ vagy „kincseket juttatott a pártnak, ezt közölni nem lehetett”⁵⁸? A múltját minden bizonnyal ismerték, az 1957-es KEB-vizsgálat például megállapította, hogy „Tóth Béla múltját több elvtárs ismerte, tudták azt is, hogy a Tanácsköztársaság alatt lopott, azért nem került kicserélésre 1922-ben. A fasizmus elleni harcban szerzett érdemei alapján vették fel a pártba, de vezető funkciójából múltja miatt le kellett váltani.”⁵⁹ Amennyiben valahol ismeretlenül jelent meg, és ez főleg a zavarosabb időkben lehetett jellemző, mindig volt valaki, aki felhívta a felettes pártszervek figyelmét Tóth múltjára.

Pedig Tóth többször is próbálkozott azzal, hogy elvesztett becsületét viszszaszerezze. Utoljára 1963-ban, a 75. születésnapján igyekezett tisztázni magát. Az amnesztia rendelethez hivatkozva igyekezett mentegetőzni, mert ahogy fogalmazott: „Egész életemben főként a munkás- és pártmozgalmi tevékenységem óta Demokles [sic!] kardjaként függött fejem felett az átkozott múlt. Tehettem bármit, végezhettem a legjobb, a legveszélyesebb pártmunkát, szervezhettem fegyveres, eredményes partizán-tevékenységet, amikért kitüntetések kaptam, mindig visszatért életem kísértete: a »rovott múlt«”⁶⁰

A 15 éves fegyházat politikai cselekménynek értékelte, viszont nehezményezte, hogy Vas Zoltán nem említette őt a váci éhségstrájk ismertetésekor, és hogy az illegálisban megtagadták őt a kommunisták, pedig a Szent László úti szabó üzlete találkozó helye volt az elvtársaknak, valamint a miskolci tevékenységéért elismerést, kitüntetések és magas tisztségeket kapott. „Itt kezdődött újra a kálváriám. Az akkori pártvezetőknek — többek között — egyik jelszava az volt, »Ami szép, jó és drága, azt meg kell szerezni a pártnak, mert nagyon szegény.« Valóban,

57 MNL OL M-KS-932. 1963. (69. doboz). Tóth Béla ügye, 1963. október 8-ai feljegyzés.

58 Uo. 1957. május 28-ai feljegyzés.

59 MNL OL M-KS-932. 1957/9. sz. jkv. Tóth Béla ügye.

60 MNL OL M-KS-932. 1963. (69. doboz). Tóth Béla ügye, Tóth 1963. augusztus 15-ei levele.

sajnos, akkor a párt még nagyon szegény volt, és minden alkalmat »megragadt«, ami keze ügyébe került. Én mint a »Mokán comite« vezetője megbízatásra ladászámra szállítottam a debreceni pártközpontba az értékeket, és akkor nagyon megbecsült, jó elvtárs »Béluci« voltam.» Saját fogalmazása szerint — mivel a dolog az Ideiglenes Kormány tudomására jutott —, ezért politikai okokból, a „polgári pártokra” való tekintettel, de egészségügyi okokra hivatkozva kellett a „magánakció” vádját vállalnia. Ugyanígy járt Sopronban is, ahol a németajkúak kitelepítésekor szerzett vagyonnal is a pártnak dolgozott, de róla kezdtek suttozni. Ekkor kapta a „szép házat, 3 hold szőlőt és azt mondták, »legyek csöndben.«” Az 1947-es választásoknál is a párttól kapott autót és egy ezredesi egyenruhát, a párt küldte ki őt és „egy csomó elvtársat” a különféle választási körzetekbe, ahol ők le is szavaztak. Majd — mivel kevés nyugdíjat kapott — az egykori partizán hivatalsegéd lett. És 1956–1957-ben akkor érezhette magát ismét teljes jogú pártagnak, amikor ezredesi egyenruhát hordhatott, és elismerték a munkáját. Ekkor letartóztatták, megbüntették, de még 75 évesen is abban reménykedett, hogy rehabilitálják, és mindenekelőtt megkapja a szerinte neki járó nyugdíjat.⁶¹

A helyzetet tovább árnyalja, hogy életrajzírói sem kívántak múltja sötétebb bugyraiban vájkálni. Szalai Ádám 1960-as visszaemlékezése szerint a lábjegyzeteimben többször szereplő Berán Ivánné — 1944-ben Nemes Éva néven —, részt vett a megalakuló MOKAN-partizán csoportban,⁶² és Tóth életrajzát 1988-ban megíró, a Tanácsköztársaságról egyébként több írást jegyző Liptai Ervinnek sem állhatott érdekében leleplezni őt. Tóth természetesen maga is mindent megtett, hogy elfelejtődjenek múltbeli tettei, mind az 1948-as igazolóbizottsági kérvényen, mind az 1958-as „Régi munkásmozgalmi elvtársak kérdőívén” csak az illegális tevékenységét domborította ki.⁶³ Amikor az 1944-es események tizedik évfordulója érkezett el 1954-ben, Tóth azért utazott Miskolcra, hogy egy 11 fős bizottságot hozzon létre azért, hogy a résztvevők megírják a MOKAN-Komité történetét,⁶⁴ illetve a PIL-ben őrzött visszaemlékezésében is csupán mellékesen említette meg börtönélményeit: „15 évi eltöltött rabságom és 10 évi állandó harcos élet, üldöztetés stb. után rájöttem, hogy itt van az alkalom, tenni kell valamit!”⁶⁵

A párttagság igazolására szolgáló 1948-as nyilatkozatára egyébként — pedig a soproni káderfelelős támogatta az illegális párttagság igazolását — nem jött

61 Uo.

62 HL Pgy. M/129.

63 BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz.

64 PIL 867. 1/j-13 61. p.

65 Uo. 22. p.

válasz, ezért Tóth Kiss Károly KEB-elnökhöz fordult kérdéssel, miért nem kapta vissza a tagkönyvét. „Furcsa helyzet áll elő: itt pártmunkás vagyok, a Szabadságharcos Szövetség ügyvezető elnöke, a Káderosztály megbíz, hogy én tartsam nyilván a nálunk lévő kádertagokat és én adjak véleményt rólatok, ugyanakkor a Központ Igazoló Bizottsága [sic!] nem küldi el a tagkönyvesere folytán az új tagsági könyvemet. Ezt azért talán mégsem érdelem meg! Remélem, hogy Te, aki mindig igazi megértő elvtársnak bizonyultál velem szemben, hogy utána nézel a dolognak és az új tagsági könyvet eljuttatod hozzám.”⁶⁶

Életének utolsó 15 évében is rendkívül aktív volt. „1950-ben Pátyon telepedett le. A Május 1. Ruhagyárban kezdett dolgozni mint minőségi ellenőr. Hat évig volt a pátyi pártszervezet tagja, egy időben titkára. Erőszakos, törtető magatartása miatt sok baj volt vele. Az ellenforradalom alatt október 24. és 30. között Budapesten a Szabadságharcos Szövetségnél tartózkodott. Pátyra 31-én ment vissza, ahol őrizetbe vették. A pátyi ellenforradalmi tanács előtt két igazolványt mutatott be, az egyik Kopácsi Sándor⁶⁷ aláírásával igazolta, hogy nemzetőr, a másik Király Béla aláírásával azt igazolta, hogy »szabadságharcos«, a Király-féle igazolvány hamis volt. November 4-én jelentkezett a Parlamentben Münnich elvtársnál, november végén belépett a karhatalomba, ahol honvéd ezredesi egyenruhában jelent meg. Decemberben felköltözött Budapestre. A pátyi pártszervezet titkára megbotránkozva tiltakozott nála, mert úgy látták, hogy menti a pátyi ellenforradalmárokat.”⁶⁸

Az 1956-ban még BM Budapesti Főosztályának nevezett BRFK pártszervezetének megalakítását a volt MDP-titkár, Vári József őrnagy⁶⁹ kezdeményezte. Várirá viszont a BRFK-n ötvenhatos szerepéért kezdettől fogva gyanakodva tekintettek.⁷⁰ A BRFK ideiglenes pártbizottsága 1956. december 14-ei ülését még Vári vezette le, de a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottságon már eldőlt, hogy a rendőrségi intéző bizottságot átszervezik.⁷¹ December 28-án, amikor az egy nappal korábban megalakított intéző bizottság elnökségét megválasztották, már Tóth Béla ezredes nyitotta meg az ülést, és őt is választották meg az IIB elnökének.⁷²

66 BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz.

67 Kopácsit Tóth még a MOKAN-Komitéből ismerte. PIL 867.f. 1/j-13. 42–46. p.

68 Uo.

69 Vári életéről lásd: *Rác Attila: A fővárosi hatalmi elit.* Bp., 2018. 155., 157. p.

70 *Koltai–Rác:* i. m. 608. p.

71 Uo. 67–68. p.

72 BFL Az MSZMP Budapesti Rendőr-főkapitányság Bizottsága választott vezető szerveinek iratai (= XXXV.30.a.) 1956–1957. 1. őe. 3–10. p., ill. uo. 2. őe. 2. p.

A budapesti pártvezetők az Intéző Bizottság második elnökével, Tóth Bélával sem voltak különösebben elégedettek, véleményük szerint nem tett eleget „a lazaságok felszámolására”, nem sikerült új embereket aktivizálnia, és a „pártszervezet megalakulásakor a volt MDP-tagok, aktivisták, régebbi párttagsággal rendelkező elvtársak tömörültek a párt köré. A Politikai Osztály volt munkatársainak különösebb szerepe a pártszervezetek alakításában nem volt.”⁷³ Emellett a tagfelvétel minden kritika nélkül folyt, az Intéző Bizottság nem ülésezett rendszeresen, az ülésekről pedig nem vezettek jegyzőkönyvet. Mindezekért az előterjesztő, Tóth Béla nyugdíjazását javasolta.⁷⁴ Az ülésen hiába próbálta Tóth védeni magát, a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság az 1957. május 27-ei ülésén a Budapesti Nyomozó Főosztály állományában lévő Daczó Józsefet nevezte ki a rendőrségi IIB elnökének.⁷⁵

A felmentésnek ezen felül más okai is voltak. Tóth 1956 novemberében — 68 évesen — „az V. Kerületi MSZMP Intézőbizottságnak állítólagos megbízása alapján a Budapesti Főkapitányság pártszervezője volt.” Ennek kapcsán került a KEB látókörébe. Egy feljegyzésben tisztázták, hogy Tóth a „lumpenproletáriátus sorából került a munkásmozgalomba”, és 1921-ben nem politikai tevékenység, hanem gyilkosság miatt ítélték el, továbbá miután 1934-ben Budapesten bekapcsolódott a munkásmozgalomba, a párttal való kapcsolata zsebmetéséért történő elítélése miatt szakadt meg. 1957. május végén házi őrizetbe került, és bár a KEB nem zárta ki a pártból, a június 3-ai ülésén „szigorú megrovás pártbüntetésben részesítette, mert 1956 novemberében jogtalanul honvéd ezredesi egyenruhát csináltatott magának, amivel megtévesztette az elvtársakat”, valamint felhívta a figyelmét arra, hogy „a jövőben szerényen viselkedjen, funkciót ne vállaljon.”⁷⁶ 1957 szeptemberében a BM rendőr századosként nyugdíjazta, 1958-ban azonban a Külkereskedelmi Minisztériumban dolgozott altisztként, majd 1966-ban bekövetkezett haláláig bölcsődei gondnokként, illetve hivatalsegédként dolgozott. A KEB a pártbüntetést az 1963. november 20-ai ülésén törölte.⁷⁷ Az említett nyugdíjmelési kérelmét Tóth 1964-ben írta, amit az egyik támogatója a következő szavakkal kommentált: „Tóth Béla volt a Mokán nevezetű partizán mozgalomnak a szervezője. Az ellenforradalom napjaiban is bátran, becsületesen viselkedett. A

73 *Koltai-Rác*: i. m. 571. p.

74 Uo. 576. p.

75 Uo. 629. p.

76 MNL OL M-KS-932. 1963. (69. doboz). Tóth Béla ügye, 1957. május 24-ei, 1963. október 8-ai, 1965. január 30-ai jelentés, Uo. 1957/9. sz. jkv. Tóth Béla ügye.

77 BFL XXXV.1.i.1963. 29. doboz.

múltjában vannak fekete pontok, a régi világban sok évet ült, ha jól tudom, rablásért. Nézetem szerint azt már nem kellene neki felhánytorgatni.”⁷⁸

* * *

Írásom végére a levéltári kutatásban járatlan olvasó számára is nyilvánvalóvá válhatott, hogy a pártállam szereplőinek személyes sorsát, életrajzát megismerni, esetleg őket archontológiában elhelyezni egy forrástípusból szinte lehetetlen. Ha egy személy tevékenységét kívánjuk megismerni, nagyon sok fondban őrzött és jelentős mennyiségű iratot kell átnézni, a kutatás ilyenkor gyakran a családfakutatáshoz hasonlatos: lépésről–lépésre áll össze csak a kép. Ha egy életutat akarunk megismerni, akkor az esetek nagy részében szabályos nyomozást kell folytatnunk, hiszen általában nem állnak rendelkezésünkre kész (ön)életrajzok. A fővárosi pártstruktúrában megjelenő egyénekre vonatkozóan például a Budapest Főváros Levéltára őrzetében lévő fővárosi és kerületi párt- és tanácsi szervezetek vezető testületi, apparátusi és alapszervi iratainak, a pártiskolai iratoknak; az MSZMP Budapesti Bizottsága Párt- és Tömegszervezetek Osztályán készült egykorú mikrofilmeknek tételes átvizsgálása szinte mindig elkerülhetetlen. Az adatok sokszor csak pártiskolai javaslatokban, a tanácsválasztásokhoz kapcsolódó iratokban vagy például a Hazafias Népfront által irányított választásokkor felvett kérdőíveken, esetleg tanácsülési jegyzőkönyvekben találhatóak. Sokszor itt is csupán egy döntést, egy jóváhagyást vagy halasztást találunk.

A több mint kétezer folyóméternyi budapesti pártiratanyagban, még ha tudjuk is, hogy az adott személy mely kerületben, esetleg melyik pártalapszervezetben tevékenykedett, akkor sem könnyű megtalálni, főleg mert a kutatás sohasem korlátozódhat egy levéltárra. Ennek az őrzés körülményeitől a viszonylag gyakori pozícióváltásig több oka is lehet, de párttisztviselők kinevezési rendszere miatt egyszerre kell kutatni a megyei levéltárak mellett a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában lévő MSZMP Központi Bizottság, Politikai Bizottság, Szervező Bizottság, Titkárság, Párt- és Tömegszervezetek Osztálya, Központi Ellenőrző Bizottsága, valamint az alapszervek irataiban, illetve utóbbiak esetlegesen ma is létező irattáraiban, levéltáraiban. Arra most itt részletesebben kitérni sem merek, milyen rendezettségű állapotban vannak ezek az iratok.

A folyamat felgyorsítására azonban lenne lehetőség. A magyarországi levéltárakban akarattól és adottságoktól függően folyik az iratok digitalizálása és

78 BFL XXXV.39. Tóth Béla. 534. doboz; BFL XXXV.1.i.1963. 29. doboz.; MNL OL M-KS-932. 1963. (69. doboz). Tóth Béla ügye, 1965. január 6-ai feljegyzés.

publikálása, mely az ilyen jellegű kutatásokat jelentősen segíti. Emellett számos archontológia készül, melyek közül itt kettőt emelek ki. Az első a Budapest Főváros Levéltára munkatársai által készített párt- és tanácsi archontológia, mely a *Hungaricana* felületen⁷⁹ évek óta elérhető, a másik a Magyar Nemzeti Levéltár és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által készített Párt-Állam-Párt adatbázis.⁸⁰ Mindkét adatbázis készítői azt a célt tűzték ki, hogy a pártállam különféle szintjein lévő tisztségviselőit mutassák be. Az adatbázisoknak vannak hibáik, hiányosságaik, de feltöltésük még most is folyamatban van. De ha mindezeket egyesítjük és kiegészítjük — például Budapesten a kerületi pártbizottságok személyi, személyzeti és fegyelmi irataival, valamint az igazolóbizottságok irataival és mindezeket a jogszolgáltatási iratanyagról készített adatbázisokkal, és mindezzel együtt folytatódik, illetve ahol még nincs, elkezdődik a tömeges digitalizálás, akkor nem fordulhat elő olyan hiba, amit én 2006-ban Tóth életrajzi adatainak keresésekor követtem el.

Ha ennek az ügynek az elemzésén túl a morális kérdések világára is tekintünk, akkor kijelenthető, hogy a múlt feltárásának része az is, hogy ne csak az egyén ismerhesse meg nagyobb léptékben a történelmet, de a társadalom is az egyén történetét. Vallom, hogy a mindenkori jelenkornak joga van tudni, kik, milyen szerepet játszottak a sorsának vagy a társadalom történetének alakulásában, és joga van a történeti szereplőket a maguk helyén kezelni. Gondoljunk bele: a KEB-vizsgálathoz már 1957. május 24-én leírták, hogy „az eddigi megállapítások szerint is Tóth Béla közönséges szélhámos, többszörösen büntetett ember”,⁸¹ mégis még mindig pozitív múltú közszereplőként szerepel a fent említett parlamenti almanachban. Az adatok összekötése, az adatbázisok használata természetesen csupán akkor működik, ha az információkat nyilvánosságra lehet hozni! A morális kérdés mellett azonban ez már egy újabb vitát indíthatna el az iratok szélesebb körű megismerhetőségéről, az anonimizálásnak nevezett folyamat jelenleginél hatékonyabb és kutatást támogatóbb törvényi szabályozásáról, valamint a hatósági szereplők levéltárakhoz való viszonyáról.

79 <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICIjREJfX1RBTIBBUiQifQ> (Utolsó letöltés: 2019. június 11.)

80 <http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:1:>

81 MNL OL M-KS-932. 1963. (69. doboz). Tóth Béla ügye, 1957. május 24-ei jelentés.